

Στην Αυγή των Πρώτων Αγροτών
Εκπαιδευτικές Δράσεις στο Νεολιθικό Οικισμό Αυγής

Εισαγωγή [>]

Η αρχαιολογική πρακτική και ερμηνεία καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τους εαυτούς μας και τον σύγχρονο κόσμο, ενώ η διαχείριση του παρελθόντος αποτελεί πράξη άμεσα σχετιζόμενη με το παρόν. Προσδιορίζεται από σύγχρονες πολιτικές και κοινωνικές πρακτικές, διαμορφώνει εθνικές συνειδήσεις & ταυτότητες, και επηρεάζει τη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα. Το παρελθόν δεν αποτελεί έναν μακρινό, αυθύπαρκτο κόσμο, αλλά μια οντότητα, που ζει και εξελίσσεται μέσα στο σήμερα και αφορά -ή θα έπρεπε να αφορά- **κάποιον [>]**, μια κοινωνική ομάδα ή έναν κοινωνικό σκοπό. Τα αποτελέσματα της αρχαιολογικής έρευνας, είτε έχουν την υλική μορφή ενός ευρήματος, ενός μνημείου ή χώρου, είτε πρόκειται για αρχαιολογικές πληροφορίες, συνιστούν αναμφισβήτητα *κοινωνικά αγαθά*, που δεν απευθύνονται αποκλειστικά στον επιστημονικό κόσμο. Αντίθετα, θα έπρεπε να καταναλώνονται **βιωματικά [>]** από ένα ευρύτερο κοινό, να έχουν ενεργό ρόλο στην σύγχρονη εκπαίδευση, στην παραγωγή ιστορικής γνώσης και να συμμετέχουν στη διαμόρφωση του πολιτισμικού τοπίου. Στα παραπάνω πλαίσια, η αρχαιολογική πρακτική είναι σαφώς επιφορτισμένη και με την ευθύνη της ενσωμάτωσης του παρελθόντος στο παρόν, καθώς και με την επιλογή των κατάλληλων μέσων, ώστε να επιτύχει τη σωστή & γόνιμη επικοινωνία με το 'μη ειδικό' κοινό.

Για αρκετά χρόνια, τόσο στην Ελλάδα, όσο και στο εξωτερικό είχε διαπιστωθεί ένα σημαντικό κενό στον τρόπο επικοινωνίας της αρχαιολογίας με το κοινό. Το κενό αυτό αρχίζει να γεφυρώνεται τα τελευταία χρόνια με τη συμβολή των κλάδων της «Δημόσιας Αρχαιολογίας» (public archaeology), της Μουσειολογίας, της «Συμμετοχικής Αρχαιολογίας» (participatory archaeology) και της «Αρχαιολογίας της Κοινότητας» (community archaeology). Καθοριστικός υπήρξε ο ρόλος των Μουσείων, αλλά και άλλων ιδρυμάτων πολιτισμού, που με τη συστηματική οργάνωση ποικίλων δραστηριοτήτων, θεματικών εκθέσεων, ξεναγήσεων, διαλέξεων, εκπαιδευτικών προγραμμάτων, καλλιτεχνικών εκδηλώσεων, έντυπων εκδόσεων και διαδικτυακών χώρων, κατάφεραν να δημιουργήσουν έναν διάυλο επικοινωνίας με το κοινό. Ωστόσο, εξαιρετικά προβληματικός παραμένει ο τρόπος με τον οποίο το κοινό αντιλαμβάνεται και αφομοιώνει την αρχαιολογική πρακτική στους χώρους που συντελείται και είναι **ζωντανή** η αρχαιολογική διαδικασία, δηλαδή στις ανασκαφές και τα αρχαιολογικά προγράμματα. Οι ανασκαφές, τόσο στο αστικό περιβάλλον, όσο και στην περιφέρεια, συνιστούν περισσότερο διεκπεραιωτικές τεχνικές διαδικασίες, με τη σημασία τους για τις τοπικές κοινωνίες να περιορίζεται στις βραχύβιες θέσεις εργασίας που προσφέρουν. **[>]** *Και πότε θα γίνουν όλα αυτά ένα κιούπι;* Είπε χαρακτηριστικά και ανυπόμονα ο πρόεδρος της τοπικής κοινότητας της Αυγής κοιτώντας τα εκατοντάδες απλωμένα όστρακα στους πάγκους του παλιού δημοτικού σχολείου. Η παραπάνω φράση είναι ενδεικτική

της ανυπομονησίας του κοινού για την ολοκλήρωση της αρχαιολογικής διαδικασίας, στην προκειμένη περίπτωση της μελέτης, ώστε το αποσπασματικό και μη αναγνώσιμο παρελθόν να αποκτήσει την τυπική και 'κατανοητή' υλική εικόνα του ευρήματος που όλοι αναμένουν.

Το αρχαιολογικό πρόγραμμα του Νεολιθικού Οικισμού Αυγής επιδιώκει να ενσωματώσει την αρχαιολογική πρακτική στη σύγχρονη πραγματικότητα [>] με τη χρήση ποικίλων μέσων, απευθυνόμενο σε διαφορετικές κοινωνικές ομάδες [>]. Σκοπός του προγράμματος είναι η καλλιέργεια μιας βιωματικής σχέσης ανάμεσα στην τοπική κοινωνία και στην αρχαιολογική έρευνα [>]. Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων οργανώθηκαν, ήδη από τα πρώτα χρόνια, ξεναγήσεις στην ανασκαφή [>], παρουσιάσεις στα τοπικά κυρίως μέσα ενημέρωσης, καθώς και διαλέξεις ενημέρωσης για την αρχαιολογική έρευνα και τα αποτελέσματά της, ενώ εξαιρετικά σημαντική υπήρξε και η άμεση εμπλοκή [>] των κατοίκων της περιοχής σε ποικίλα στάδια της αρχαιολογικής διαδικασίας. Καθοριστική ήταν και η παραχώρηση της χρήσης του παλιού αστυνομικού τμήματος [>], ενός διώροφου πέτρινου κτιρίου στην πλατεία του χωριού, που αναπαλαιώθηκε [>] και μετατράπηκε σε 'Κέντρο Τεκμηρίωσης των Ανασκαφών', με σύγχρονο ηλεκτρονικό εξοπλισμό και χώρους μελέτης, συντήρησης, αποθήκευσης και προβολών. Από την αναπαλαίωση του κτιρίου και μετά οι κάτοικοι της Αυγής το αποκαλούν '**το Μουσείο**' παρότι οι περισσότεροι γνωρίζουν πως δεν έχει καμιά τέτοια χρήση. Ο χαρακτηρισμός αυτός είναι μάλλον ενδεικτικός για το πώς αντιλαμβάνεται η σύγχρονη κοινωνία την αρχαιολογική διαδικασία και τι ακριβώς περιμένει από αυτή. Τέλος, το παλιό Δημοτικό Σχολείο της Αυγής [>], που λειτουργεί πλέον ως χώρος αποθήκευσης και επεξεργασίας των ευρημάτων του Νεολιθικού Οικισμού [>], φιλοξενεί εδώ και κάποια χρόνια μια μικρή έκθεση με χαρακτηριστικά ευρήματα από τις ανασκαφές στη θέση.

Σημαντικό μέσο διάχυσης [>] της αρχαιολογικής πληροφορίας σε ευρύτερο κοινό αποτελεί η δίγλωσση ιστοσελίδα της θέσης www.neolithicavgi.gr, ενώ χρησιμοποιούνται και άλλες σύγχρονες μορφές κοινωνικής δικτύωσης, όπως ιστολόγιο και μια σελίδα στο facebook, που έχουν ενημερωτικό χαρακτήρα για τις δράσεις που σχετίζονται με το ερευνητικό πρόγραμμα των Ανασκαφών Αυγής.

Το πιο ουσιαστικό βήμα [>] για την επίτευξη των κοινωνικών στόχων του προγράμματος πραγματοποιήθηκε με το Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα, στην *Αυγή των Πρώτων Αγροτών*, που σχεδιάστηκε ειδικά για παιδιά, συγκεκριμένα για μαθητές Δημοτικού και Γυμνασίου.

Τα παιδιά

Οι λόγοι που μας ώθησαν να απευθυνθούμε σε μαθητές μέσα στα πλαίσια των κοινωνικών ζητούμενων του αρχαιολογικού προγράμματος είναι πολλοί. Καταρχήν, θεωρήσαμε πως τα παιδιά αντιπροσωπεύουν μια ανοικτή, δεκτική και σαφέστατα επικοινωνιακή ομάδα [>], που μπορούν να αφομοιώσουν τα χαρακτηριστικά της Νεολιθικής περιόδου και να αντιληφθούν το αρχαιολογικό εύρημα [>], όχι με μια αναπτυξιακή και οικονομική οπτική, όπως συχνά

συμβαίνει στην περίπτωση των ενηλίκων, αλλά με μια πιο ανοιχτή ματιά [>]. Επίσης, μέσα από τα παιδιά είναι εφικτή η οικοδόμηση μιας αρτιότερης σχέσης [>] της ανασκαφής με την τοπική κοινωνία, καθώς μετά τη συμμετοχή τους στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα μπορούν να λειτουργήσουν ως φορείς ενημέρωσης του άμεσου οικογενειακού και κοινωνικού τους περιβάλλοντος [>] για το αρχαιολογικό έργο που συντελείται στην περιοχή τους. Με αυτό τον τρόπο συμβάλλουν εκούσια και ακούσια στη διάχυση της αρχαιολογικής πληροφορίας σε κοινωνικές ομάδες που ενδεχομένως να μην είχαν καμία άλλου είδους επαφή με το αρχαιολογικό πρόγραμμα.

Με βάση τους παραπάνω άξονες, όταν σχεδιάζαμε το Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα θέσαμε έναν βασικό στόχο [>]: να μην έχει τον χαρακτήρα διάλεξης ή σχολικού μαθήματος με τους αρχαιολόγους σε ρόλο δασκάλου. Αντίθετα, στοχεύσαμε στην ενεργή συμμετοχή των παιδιών σε όλα τα στάδια του προγράμματος, στη διαρκή ενθάρρυνσή τους [>] προκειμένου να εκφράσουν ελεύθερα τις σκέψεις τους χωρίς τον φόβο της 'λανθασμένης απάντησης' και να αξιοποιήσουν τις εμπειρίες και τις γνώσεις τους, ώστε να σχολιάσουν τα όσα θα δουν και να καταθέσουν τη δική τους ερμηνεία για το αρχαιολογικό υλικό [>].

Το Πρόγραμμα

Το Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα 'Στην Αυγή των Πρώτων Αγροτών' [>] ξεκίνησε τον Μάιο του 2009 και επαναλήφθηκε το 2010, το 2011 και το 2012. Μέχρι σήμερα έχουν συμμετέχει σε αυτό περισσότεροι από 1500 μαθητές με τους δασκάλους τους από τα σχολεία της ευρύτερης περιοχής της Καστοριάς.

Το πρόγραμμα απευθύνεται κυρίως σε μαθητές των τελευταίων τάξεων [>] του Δημοτικού (δ', ε' και στ' τάξη) και του Γυμνασίου, καθώς κρίθηκε πως με βάση την διδακτέα σχολική ύλη οι τάξεις αυτές είναι ωριμότερες, ώστε να αντιληφθούν πληρέστερα την περίοδο της Νεολιθικής και τα χαρακτηριστικά της. Επιλέξαμε να ενσωματώσουμε τις δράσεις του προγράμματος σε διαφορετικά σημεία του χωριού [>]: από την πλατεία και το καφενείο, στους χώρους του Κέντρου Τεκμηρίωσης, στους δρόμους της Αυγής [>] και τέλος στο Παλιό Δημοτικό Σχολείο [>]. Στόχος μας είναι οι δράσεις να είναι ευδιάκριτες από την τοπική κοινωνία, δίνοντας, έστω και για λίγες ώρες, ζωή σε ένα χωριό, στο οποίο πλέον δεν διαμένουν παρά ελάχιστα παιδιά.

Το Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα ασχολείται με τρία βασικά πεδία: *την επιστήμη της αρχαιολογίας, τη Νεολιθική Εποχή και το Νεολιθικό Οικισμό της Αυγής.*

Οι εκπαιδευτικοί έχουν τη δυνατότητα να προετοιμάσουν τους μαθητές για τη συμμετοχή τους. Καθοριστικό ρόλο στην προετοιμασία έχει η ιστοσελίδα των ανασκαφών, όπου παρουσιάζονται αναλυτικά τα στάδια και ο τρόπος διεξαγωγής του προγράμματος, διατίθεται κείμενο εισαγωγής στη Νεολιθική Εποχή καθώς και σχετικό φωτογραφικό υλικό.

Το πρόγραμμα χωρίζεται σε **τέσσερα αλληλένδετα στάδια:**

Στο **πρώτο στάδιο** τα παιδιά μέσα από μια ειδικά σχεδιασμένη παρουσίαση σε PowerPoint, γνωρίζουν την *επιστήμη της αρχαιολογίας* [>], τις κύριες μεθόδους και πρακτικές, όπως η ανασκαφή και η μελέτη των ευρημάτων που οι αρχαιολόγοι χρησιμοποιούν για να κατανοήσουν το παρελθόν. Επίσης, οι μαθητές εξοικειώνονται με *την περίοδο της Προϊστορίας* [>], κατά κύριο λόγο με τη *Νεολιθική Εποχή*, δηλαδή τις καθημερινές ασχολίες των ανθρώπων, τα υλικά που χρησιμοποιούσαν [>] και τα αντικείμενα που κατασκεύαζαν με αυτά. Στόχος είναι τα παιδιά να *αφομοιώσουν τα χαρακτηριστικά της Νεολιθικής* που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην μετέπειτα ιστορική πορεία του ανθρώπου και να γνωρίσουν μια ιστορική περίοδο για την οποία οι αναφορές των σχολικών βιβλίων είναι εξαιρετικά περιορισμένες, ενώ εμπεριέχουν και πολλά προβληματικά στοιχεία, όπως ο χαρακτηρισμός «πρωτόγονες κοινωνίες», που βασίζονται σε ξεπερασμένες αντιλήψεις για την απώτερη προϊστορία. Ένας πρόσθετος λόγος που η Προϊστορία εν γένει, και κυρίως η Παλαιολιθική και η Νεολιθική, έχει αφαιρεθεί από τα σχολικά εγχειρίδια είναι γιατί δεν αποτελούν αυταπόδεικτα «ελληνικό πολιτισμό», όπως οι μεταγενέστεροι πολιτισμοί της όψιμης προϊστορίας και οι μετέπειτα των ιστορικών χρόνων.

Στο τελευταίο σκέλος της παρουσίασης οι μαθητές ενημερώνονται για το *Νεολιθικό Οικισμό Αυγής* [>] και τα αποτελέσματα της αρχαιολογικής έρευνας, γνωρίζουν το άμεσο περιβάλλον του οικισμού, τη χρήση των φυσικών πόρων της περιοχής από τους Νεολιθικούς κατοίκους, την οργάνωση του Νεολιθικού χωριού, τους τρόπους δόμησης των νεολιθικών σπιτιών [>], όλα ενταγμένα στο γενικότερο πλαίσιο της Νεολιθικής, όπως παρουσιάστηκε στο προηγούμενο στάδιο, αλλά και μέσα από τις ιδιαιτερότητες της συγκεκριμένης νεολιθικής κοινωνίας.

Σε όλη τη διάρκεια της παρουσίασης [>] τα παιδιά καλούνται να σχολιάσουν ελεύθερα κάθε διαφάνεια που βλέπουν με την παρότρυνση και τη διακριτική καθοδήγηση των εκπαιδευτών αρχαιολόγων, συγκεκριμένα του Νίκου Κατσακάρη και του Τάσου Μπεκιάρη. Σκοπός μας είναι η *ελεύθερη έκφραση των παιδιών*, η ανάπτυξη της κριτικής τους ικανότητας και η δυνατότητα διατύπωσης προσωπικών ερμηνειών. Για το λόγο αυτό, επιλέχθηκαν μέθοδοι εργασίας, όπως η *μαιευτική και οι ερωταποκρίσεις* και η δραστηριότητα της παρατήρησης εικόνων [>] ως βασικές μορφές εργασίας στο πρώτο μέρος του εκπαιδευτικού προγράμματος.

Το **δεύτερο στάδιο** [>] αποβλέπει στη δημιουργική συμμετοχή των παιδιών σε *θεματικές δραστηριότητες*. Οι μαθητές χωρίζονται σε μικρές ομάδες [>] και κάθε ομάδα καλείται να επεξεργαστεί και να εμβαθύνει σε ένα πεδίο της Νεολιθικής ζωής. Σε κάθε ομάδα δίνεται ένας φάκελος που περιέχει μια σειρά από ερωτήσεις [>], που λειτουργούν καθοδηγητικά για το εκάστοτε θέμα, καθώς και φωτογραφικό υλικό από ευρήματα του νεολιθικού οικισμού [>]. Επίσης, δίνονται και αυθεντικά ευρήματα από επιφανειακή περισυλλογή, τα οποία θα πρέπει να επεξεργαστούν τα παιδιά, να τα σχεδιάσουν και να καταθέσουν τη δική τους ερμηνεία σχετικά με τη χρήση τους [>]. Στόχος του συγκεκριμένου σταδίου είναι να προάγει την *ομαδική εργασία* και τη *συνεργασία* μεταξύ των μαθητών, ώστε να απαντήσουν στις ερωτήσεις που τους δίνονται, αλλά και να παρουσιάσουν τα αποτελέσματά της εργασίας τους στους συμμαθητές και τους

δασκάλους τους [>]. Η επιλογή της συγκεκριμένης μορφής εργασίας σχετίζεται άμεσα με τον χαρακτήρα της αρχαιολογικής έρευνας [>] που απαιτεί συλλογικότητα και συνεργασία, σε συνδυασμό με την προσωπική παρατήρηση και ερμηνεία. Σκοπός μας είναι να κατανοήσουν τα παιδιά πόσο σημαντικά είναι αυτά τα στοιχεία [>] όχι μόνο για την αρχαιολογική έρευνα, αλλά γενικότερα για οποιαδήποτε ερευνητική εργασία.

Το τρίτο στάδιο περιλαμβάνει μια σύντομη επίσκεψη σε ένα πλίνθινο σπίτι [>] στο χωριό της Αυγής, όπου τα παιδιά καλούνται να αναγνωρίσουν υλικά δομής και τρόπους δόμησης, που χρησιμοποιούνταν και στη Νεολιθική και για τα οποία έχουν ενημερωθεί στο πρώτο στάδιο του προγράμματος. Επίσης, αναγνωρίζουν και τα σύγχρονα υλικά που δεν υπήρχαν στη Νεολιθική. Στόχος της επίσκεψης είναι να αντιληφθούν οι μαθητές τη διαχρονικότητα στη χρήση κάποιων υλικών και να αποκτήσουν μια πιο παραστατική εικόνα σχετικά με την παραδοσιακή αρχιτεκτονική, στοιχείο που ακόμα είναι ιδιαίτερα ζωντανό σε πολλές περιοχές του Νομού Καστοριάς.

Το τελευταίο στάδιο [>] περιλαμβάνει επίσκεψη στο παλιό Δημοτικό Σχολείο της Αυγής που –όπως ήδη έχουμε αναφέρει- λειτουργεί ως χώρος αποθήκευσης και επεξεργασίας των ευρημάτων του Νεολιθικού Οικισμού Αυγής. Τα παιδιά ξεναγούνται στη μικρή έκθεση [>] που φιλοξενείται στους χώρους του Σχολείου και έχουν την ευκαιρία να δουν από κοντά τα πιο χαρακτηριστικά ευρήματα από την ανασκαφή. Κατά τη διάρκεια της ξενάγησης και με την καθοδήγηση μας των εκπαιδευτών αρχαιολόγων [>], ανακαλούν στοιχεία από τα προηγούμενα στάδια του Εκπαιδευτικού Προγράμματος και παρακινούνται να τα χρησιμοποιήσουν προκειμένου να διατυπώσουν τη δική τους ερμηνεία σχετικά με τα ευρήματα.

Μελλοντικοί στόχοι

Το Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα 'Στην Αυγή των Πρώτων Αγροτών' αποτελεί το πρώτο στάδιο μιας σειράς Εκπαιδευτικών Δράσεων που οραματιζόμαστε και ελπίζουμε να υλοποιήσουμε στο άμεσο μέλλον, αλλά και μεσοπρόθεσμα. Οι δράσεις αυτές, συνδυαζόμενες με οργανωμένα προγράμματα *πειραματικής αρχαιολογίας*, με πεζοπορικές ή και ποδηλατικές διαδρομές και μια σειρά άλλες δραστηριότητες γνωστικού και πολιτιστικού-ψυχαγωγικού περιεχομένου στην ευρύτερη περιοχή της Αυγής, και με αφορμή το γνωστό νεολιθικό οικισμό της, **και σε συνεργασία** -μεταξύ άλλων- με γεωλόγους και εκπαιδευτικούς, μουσικούς και τεχνίτες πλινθοκατασκευών, και ακόμη αρχιτέκτονες και παραμυθάδες, αγρότες και ζωγράφους, εθελοντές και μουσειοπαιδαγωγούς, ονειρευόμαστε να συμβιώνουν αρμονικά με τη συνέχιση των ανασκαφών και το προσωπικό τους και να αποτελούν συστατικό στοιχείο του *Διαδραστικού Αρχαιολογικού Πάρκου Αυγής* με πυρήνα του τον επισκέψιμο, ζωντανό και φιλικό στον επισκέπτη αρχαιολογικό χώρο του νεολιθικού οικισμού, αλλά και άλλα ενδιαφέροντα σημεία αναφοράς τόσο στο σύγχρονο χωριό της Αυγής, όσο και στα πέριξ του.

Από το καλοκαίρι του 2012 ξεκινήσαμε ένα πειραματικό πρόγραμμα [>], που θα περιλαμβάνει και εκπαιδευτικές δράσεις και αφορά στους *τρόπους*

επεξεργασίας και μαγειρέματος της τροφής στη Νεολιθική Εποχή. Η προκαταρκτική φάση του προγράμματος, που σχεδόν ολοκληρώθηκε το 2012 με τη συνεργασία της κεραμέως Φανής Σκαμάγκη, περιλάμβανε την κατασκευή αγγείων από ντόπιες πρώτες ύλες και σε σχήματα γνωστά για το Νεολιθικό Οικισμό. Ολόκληρη η διαδικασία, από την συλλογή πηλού μέχρι και το χτίσιμο των αγγείων βιντεοσκοπήθηκε, ώστε να αποτελέσει το πρωτογενές υλικό για την εισαγωγή των μαθητών στην τέχνη της αγγειοπλαστικής [>], αλλά και την έννοια του αρχαιολογικού πειράματος. Οι μαθητές θα κληθούν **να συμμετέχουν ενεργά** στα επόμενα στάδια, κυρίως στη διαδικασία προετοιμασίας της τροφής, συγκεκριμένα στην επεξεργασία φυτικών τροφών με τη χρήση λίθινων τριβείων και τριπτήρων και στο μαγείρεμα. Βασικό στοιχείο αυτού του προγράμματος είναι η βιωματική σχέση των μαθητών με τις παραγωγικές και τροφοπαρασκευαστικές διαδικασίες των πρώιμων αγροτικών κοινωνιών.

Ένας άλλος στόχος των εκπαιδευτικών δράσεων είναι η δημιουργία μιας **εκπαιδευτικής ανασκαφής**, όπου τα παιδιά θα συμμετέχουν ενεργά σε όλα τα στάδια της ανασκαφικής διαδικασίας: από την αποκάλυψη των ευρημάτων στο πεδίο και τη συμπλήρωση ανασκαφικού ημερολογίου, στον καθαρισμό, τη συντήρηση, την καταγραφή και τη φωτογράφησή τους στο εργαστήριο. Έτσι, τα παιδιά θα έχουν μια μάλλον σπάνια ευκαιρία να βιώσουν άμεσα την ανασκαφική διαδικασία και τις αρχαιολογικές μεθόδους καθώς και τους τρόπους προσέγγισης, μελέτης και ερμηνείας του παρελθόντος.

Κάποιες από τις μελλοντικές εκπαιδευτικές δράσεις θα μπορούσαν να μην απευθύνονται αποκλειστικά σε μαθητές αλλά να σχεδιαστούν ειδικά για **κοινωνικές ομάδες ενηλίκων** και να εμπλέκονται σε αυτές και άλλοι επιστημονικοί κλάδοι, όπως η λαογραφία, η κοινωνική ανθρωπολογία, η ιστορία και η περιβαλλοντική εκπαίδευση. Στο άμεσο μέλλον σχεδιάζουμε την έναρξη **ενός κύκλου ανοιχτών συζητήσεων** με τους κατοίκους της ευρύτερης περιοχής με θέματα, όπως την παραδοσιακή αρχιτεκτονική, την κεραμική τεχνολογία, την αγροτική παραγωγή, την υλοτομία κ.ά.

Το Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα 'Στην Αυγή των πρώτων αγροτών' [>] ελπίζουμε ότι θα συνεχιστεί απρόσκοπτα τις επόμενες χρονιές με τη στήριξη και της τοπικής κοινωνίας, και μάλιστα θα εμπλουτιστεί σε περιεχόμενο! Πιστεύουμε πως μπορεί να λειτουργήσει πολύ εποικοδομητικά στον τρόπο με τον οποίο κάθε παιδί αντιλαμβάνεται την έννοια του παρελθόντος και ίσως να το ωθήσει [>] να αναπτύξει μια ενεργή στάση απέναντι στο πολιτισμικό γίγνεσθαι της περιοχής του. Παράλληλα, σε συνεργασία με το Δήμο ή και την Περιφέρεια, θα [>], επιθυμούσαμε το πρόγραμμα να απευθυνθεί και σε σχολεία εκτός του Νομού Καστοριάς [>]. Τα σχολεία αυτά μπορούν να επισκέπτονται την Καστοριά στα πλαίσια σχολικών εκδρομών και η Αυγή [>] να αποτελεί **ένα μόνο σταθμό** στα πλαίσια ενός ευρύτερου πολιτισμικού χάρτη ξεναγήσεων σε μνημεία και αξιοθέατα του Νομού, τονίζοντας την ιστορία και τη διαχρονικότητα της περιοχής της Καστοριάς.